

УКРАЇНСЬКА ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

Панфілов Юрій Іванович

УДК 159.9.072:623.76.3

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ОПЕРАТОРІВ ВІЙСЬК ПРОТИПОВІТРЯНОЇ ОБОРОНИ**

19.00.03 - психологія праці, інженерна психологія

Автореферат

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук**

Харків - 2007

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі психології та педагогіки Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Міністерство оборони України.

Науковий керівник кандидат психологічних наук, доцент
Фурманець Борис Іванович,
Університет цивільного захисту України,
доцент кафедри прикладної психології, м. Харків

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Солодухова Ольга Георгіївна,
Слов'янський державний педагогічний університет,
завідувач кафедри психології, м. Слов'янськ

кандидат психологічних наук, доцент
Олефір Валерій Олександрович,
Університет цивільного захисту України,
доцент кафедри прикладної психології, м. Харків

Захист дисертації відбудеться 26 грудня 2007 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.108.03 в Українській інженерно-педагогічній академії за адресою: 61003, м. Харків, вул. Університетська, 16.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Української інженерно-педагогічної академії за адресою: 61003, м. Харків, вул. Університетська, 16.

Автореферат розісланий “ 24 ” листопада 2007 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.В. Плохих

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах подальше реформування Збройних Сил України вимагає активного пошуку нових шляхів підвищення психологічного забезпечення ефективності спільної діяльності операторів, спрямованої на вирішення завдань боєготовності військ ППО. Одним із шляхів її підвищення є посилення рівня психологічної сумісності, тобто відповідності індивідуальних психологічних характеристик операторів вимогам спільної діяльності. В цьому аспекті оптимізуються психологічні і системотехнічні характеристики операторської діяльності, посилюються механізми їхньої регуляції в малих групах операторів. Потреби практики свідчать про особливу актуальність проблеми психологічного забезпечення ефективної взаємодії всіх суб'єктів спільної діяльності на основі високого рівня психологічної сумісності. Питання цієї проблеми викладені в працях і дослідженнях О.М. Бандурки, В.А. Бодрова, С.П. Бочарової, М.Й. Варія, Л.Г. Дикої, О.І. Донцова, О.М. Дубовської, Б.А. Душкова, М.І. Дьяченко, Ю.М. Забродіна, Н.Д. Завалової, О.В. Землянської, А.Д. Кандибовича, Є.А. Клімова, М.С. Корольчука, А.О. Крилова, Р.Л. Кричевського, В.І. Лебедева, Б.Ф. Ломова, С.Д. Максименко, В.Д. Небиліцина, М.М. Обозова, В.О. Олефіра, К.К. Платонова, В.А. Пономаренко, Ю.Л. Трофімова, Б.І. Фурманця, М.І. Шевандріна, В.В. Ягупова, Р. Вінча, М. Шоу, В. Шутца.

Автори, в своїй більшості стверджують, що ефективність спільної діяльності обумовлюється рівнем сформованої психологічної сумісності, який помітно впливає на працездатність операторів, їх взаємодію, динаміку міжособистісних відносин. Їх думка єдина в тому, що ефективність операторської діяльності чималою мірою залежить не тільки від підготовленості операторів і їхньої професійної спрацьованості, але й від їхньої психологічної сумісності. Аналіз робіт психологів свідчить про актуальність проблеми взаємозв'язку спільної діяльності і психологічної сумісності операторів, яка залишається недостатньо визначеною. Встановлено, що в психології пропонуються різні підходи до вивчення психологічної сумісності. Не повною мірою дослідженими залишаються сутність, значущі компоненти, динаміка психологічної сумісності операторів. Відсутні чіткі критерії оцінки рівня її сформованості та впливу на ефективність спільної діяльності. Сучасні потреби обґрунтування психологічної сумісності, як важливої умови підвищення ефективності спільної діяльності операторів підрозділів військ ППО, зумовили необхідність дослідження й подальшої розробки названої проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є важливою частиною науково-дослідної роботи “Персонал”, замовленої “Департаментом військової освіти МО України” (№ державної реєстрації 0101000394, инв.3963), яка виконана спільно з фахівцями науково-організаційного відділу Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, одним з напрямів якої було обґрунтування спільної діяльності військовослужбовців підрозділів військ ППО та удосконалення системи відбору і розподілу кадрів Збройних Сил України.

Проблеми, які розглядаються в дисертації, тісно пов'язані з реалізацією положень “Концепції виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України”, затвердженої Указом Президента України від 4 вересня 1998 року, і наказу Міністра оборони України № 142 від 5 травня 1999 року “Про концепцію морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України”. Тема дослідження затверджена рішенням вченої ради Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (протокол № 51 від 22.05.07).

Ступень наукової розробки проблеми. Проблему забезпечення ефективності спільної діяльності з урахуванням психологічної сумісності досліджували Г.В. Андрєєва, В.О. Бодров, С.П. Бочарова, О.І. Донцов, К.М. Дубовська, Б.А. Душков, М.Й. Варій, О.Д. Глотчкін, Ю.М. Забродін, Р.Л. Кричевський, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, В.Д. Небиліцин, М.М. Обозов, В.О. Олефір, В.Б. Ольшанський, А.В. Петровський, В.Ф. Рубахін, Б.М. Теплов, Ю.Л. Трофімов, Я.І. Український та ін., але в галузі інженерної психології ця проблема залишається вивченою недостатньо. Не існує загально визначеного підходу до змісту психологічної сумісності та її впливу на ефективність спільної діяльності операторів. На наш погляд, важливо конкретизувати компоненти психологічної сумісності, їх динаміку, критерії сформованості, розробити й обґрунтувати умови і методики підвищення її рівня.

Мета і завдання дослідження.

Мета дослідження: визначити структуру, чинники та динаміку розвитку психологічної сумісності і її взаємозв'язок з ефективністю спільної діяльності операторів.

Завдання дослідження:

1. Узагальнити та систематизувати основні науково-теоретичні підходи психологів до визначення умов підвищення ефективності спільної діяльності з урахуванням психологічної сумісності операторів.
2. Виявити структуру психологічної сумісності та обґрунтувати її значущі компоненти.
3. Визначити динаміку, показники оцінки рівня розвитку компонентів структури психологічної сумісності.
4. Виявити вплив рівня розвитку компонентів психологічної сумісності на ефективність спільної діяльності операторів військ Протиповітряної оборони.
5. Визначити умови та чинники розвитку психологічної сумісності операторів, які впливають на ефективність їхньої спільної діяльності.
6. Розробити систему засобів забезпечення психологічної сумісності операторів військ Протиповітряної оборони, яка включає підготовку суб'єктів керівництва та суб'єктів реалізації спільних професійних завдань.

Об'єкт дослідження – спільна діяльність операторів військ Протиповітряної оборони, які виконують сумісні завдання.

Предмет дослідження – психологічна сумісність як провідний чинник ефективності спільної діяльності операторів військ Протиповітряної оборони.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: принципи детермінізму, єдності психіки і діяльності, системного підходу (П.К. Анохін, М.О. Бернштейн, С.П. Бочарова, Г.С. Костюк, Б.Ф. Ломов, О.М. Леонт'єв, С.Д. Максименко, М.М. Обозов, А.В. Петровський, С.Л. Рубінштейн, Ю.Л. Трофімов), аналізу спільної діяльності (М.І. Дьяченко, Ю.М. Забродін, Н.Д. Завалова, О.Д. Кандибович, Є.А. Клімов, В.І. Лебедев, В.А. Пономаренко, Б.М. Теплов), науково-теоретичні підходи до визначення змісту психологічної сумісності і її впливу на ефективність спільної діяльності (А.А. Бодальов, В.А. Бодров, М.Й. Варій, Ф.Д. Горбов, О.І. Донцов, Є.С. Кузьмін, Р.С. Немов, М.І. Шевандрін).

Методи і методики дослідження: метод теоретичного аналізу взаємозв'язку спільної діяльності і психологічної сумісності операторів, метод спостереження за діями суб'єктів керівництва і міжособистісною сумісністю операторів, метод опитування (анкетування, бесіда) для з'ясування уявлень про значення для ефективної діяльності рівня психологічної сумісності, метод експертної оцінки для визначення рівнів значущих компонентів психологічної сумісності, їх динаміки, констатуючий і формулюючий експеримент, методика соціометричних вимірювань Дж. Моренно, психометрична методика експрес - діагностики Дюке, методика (ОМО) - опитувальник міжособистісних відносин В. Шульца, методика визначення екстра-інтроверсії Г. Айзенка, методика визначення сумісності характерів Р. Акоффа і Ф. Емері, методика визначення ціннісних орієнтацій М. Рокича, методи непараметричної статистики: кореляційний аналіз Спірмена, критерій Манна-Уїтні, χ^2 -критерій.

Наукова новизна одержаних результатів:

- вперше визначено систему значущих для професійної діяльності операторів військ Протиповітряної оборони компонентів психологічної сумісності, до яких віднесені: відповідність типологічних і характерологічних особливостей операторів, позитивні внутрішньогрупові відносини, адаптація до умов діяльності, статутні міжособистісні відносини, міжособистісна привабливість, ціннісно-орієнтаційна єдність, задоволеність спільною діяльністю;

- розширено уявлення про особливості розвитку психологічної сумісності операторів шляхом визначення кількісних і якісних показників компонентів сумісності на різних рівнях засвоєння професійних навичок;

- удосконалено характеристику розвитку компонентів психологічної сумісності операторів військ Протиповітряної оборони залежно від досвіду їх взаємодії в процесі вирішення професійних завдань;

- дістало подальшого розвитку уявлення про залежність ефективності спільної діяльності операторів від динаміки компонентів психологічної сумісності;

- розширено уявлення про можливості цілеспрямованого формування психологічної сумісності операторів військ Протиповітряної оборони.

Теоретичне значення дослідження полягає: в узагальненні, систематизації та подальшому розвитку науково - теоретичних підходів до проблеми психологічного забезпечення ефективності спільної діяльності з урахуванням психологічної сумісності операторів; виявленні значущих компонентів її структури; встановленні кількісних і якісних показників оцінки рівнів сформованості психологічної сумісності, динаміки її розвитку; визначенні умов підвищення ефективності спільної діяльності операторів.

Практичне значення дослідження полягає: в розробці, обґрунтуванні та впровадженні програми підвищення ефективності спільної діяльності, яка включає методику психологічної підготовки суб'єктів керівництва до забезпечення ефективної спільної діяльності на основі формування психологічної сумісності операторів та методику безпосереднього формування психологічної сумісності операторів; у визначенні і застосуванні активних методів формування значущих компонентів психологічної сумісності в процесі операторської діяльності і цілеспрямованої психологічної роботи в підрозділах військ ППО; у розробці практичних рекомендацій з оптимізації психологічного забезпечення ефективності спільної діяльності з урахуванням психологічної сумісності операторів.

Результати дослідження використані при психологічному забезпеченні бойового чергування операторів військових частин А1656 (акт впровадження від 17. 02. 2007р.) та А1795 (акт впровадження від 4. 02.2007р.)

Апробація результатів дослідження. Апробація результатів дослідження здійснювалася в доповідях і повідомленнях на: III науковій конференції молодих вчених Харківського військового університету, 12-13 листопада 2003 року; Першій науково-технічній конференції Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, 16-17 лютого 2005 року; Першій Міжвузівській науково-практичній конференції Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди “Сучасні напрямки розвитку харківської наукової школи психології”, 7 квітня 2005 року; Міжвузівській науково-практичній конференції “Війна і насильство: минуле та майбутнє”, м. Харків, 27 квітня 2005 року; Міжнародній науково-практичній конференції “Творчість як засіб особистісного зростання та гармонізації людських стосунків”, м. Житомир, 22–23 квітня 2005 року; XIII міжвузівській науково-методичній конференції “Проблеми удосконалення системи підготовки та перепідготовки військових та цивільних фахівців в умовах подальшого реформування Збройних Сил України та інтеграції вітчизняної системи вищої освіти у Європейський простір”, м. Житомир, 21–22 квітня 2005 року, Третій науковій конференції Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, 28–29 березня 2007 року.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковано в 12 працях, з них 4 в наукових спеціалізованих виданнях, що входять до переліку видань ВАК України.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (216 найменувань), 9 додатків. Повний обсяг роботи викладено на 239 сторінках. Робота містить 34 таблиці та 3 рисунки на 22 сторінках. Додатки займають 34 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено ступінь її розробки і зв'язок з науковими програмами, визначено мету, об'єкт, предмет і завдання дослідження, теоретико-методологічну основу та методи дослідження, сформульовано наукову новизну, теоретичне і практичне значення дисертаційної дослідження, визначено особистий внесок автора в отриманні результати, наводяться відомості щодо апробації результатів роботи, її структури й обсягу.

У **першому розділі “Теоретичний аналіз проблеми спільної діяльності операторів”** встановлено, що більшість вітчизняних і зарубіжних дослідників схильні розглядати процес спільної діяльності і психологічну сумісність в діалектичному взаємозв'язку і взаємозумовленості. Підвищення рівня психологічної сумісності, на їх думку, є важливою умовою забезпечення ефективної спільної діяльності. Психологічну сумісність вони розглядають як психологічне явище, зумовлене психофізіологічними, соціально-психологічними і психологічними характеристиками осіб, що виконують спільну діяльність. Психологи С.П. Бочарова, О.І Донцов, О.В. Землянська, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, М.М. Обозов, В.Б. Ольшанський, О.В. Петровський, Л.Д. Столяренко, М.І. Шевандрін, М.Г. Ярошевський, Р. Вінч, М. Шоу, В. Шутц дотримуються думки, що при аналізі сумісності потрібно враховувати її основні види, які в поведінці людей діють інтегративно та зумовлюються за своїм змістом і проявом. Ними визначається психофізіологічна, психологічна та соціально-психологічна сумісність.

Методом теоретичного аналізу встановлено, що до особливостей психофізіологічної сумісності слід відносити: відповідність типу нервової системи, фізичну витривалість, сенсомоторну узгодженість, рівень розвитку яких забезпечує успішну взаємодію людей у тих видах діяльності, в яких чутливість аналізаторної системи є вирішальною.

Психологічна сумісність визначається близькістю рівня інтелектуального розвитку, професійної підготовки, психічних пізнавальних процесів, мотивації, установок, особистісних властивостей. Вона передбачає відносини людей з такими особистими властивостями, які сприяють успішному виконанню професійних завдань.

Соціально-психологічна сумісність характеризується взаємодією поглядів, переконань, єдністю професійних інтересів, ціннісних орієнтацій. Наявність цих елементів об'єднує людей, перш за все в тих випадках, коли взаємодія має тривалий характер, особливо в умовах операторської діяльності, яка

включає підвищену відповідальність. Сумісність, що виникає в цих умовах, характеризується глибинними змістовними аспектами взаємодії операторів і сприяє ефективності їхньої діяльності.

Проведений аналіз досліджень показав, що, не зважаючи на наявність сучасних високоавтоматизованих і надійних систем, головною ланкою, яка забезпечує їхнє функціонування на бойовому чергуванні, є фахівці - оператори. Несення бойового чергування є надто відповідальним видом військової діяльності, який висуває особливі вимоги до тренуваності, психологічної стійкості, працездатності операторів, сумісності, тобто тих основних факторів, які впливають на ефективність спільної діяльності. В розділі аналізується спільна діяльність операторів військ Протиповітряної оборони, представлена професіограма спеціальностей радіотехнічного та зенітно-ракетного профілю, в яких відображені особливості та вимоги до цих спеціальностей та виділені професійно важливі якості операторів. Ці якості є основою підбору та комплектування бойових змін і розрахунків операторів, що несуть бойове чергування.

Результати теоретичного аналізу дозволили виділити та згрупувати зовнішні і внутрішні стрес-фактори, які постійно чи періодично впливають на ефективність спільної діяльності. До зовнішніх віднесено ті фактори, які характеризують умови та організацію діяльності операторів. Ці фактори мають об'єктивний характер. Ступінь їх впливу на ситуацію опосередковується внутрішніми факторами, які залежать від стану оператора, його індивідуальних особливостей. Встановлено, що вони викликають у операторів психічні стани напруги, тривожності, стомлення, переживань, які ускладнюють їх активність, знижують ефективність спільної діяльності, особливо там, де низький рівень психологічної сумісності.

Таким чином, проведений аналіз психологічних робіт вказує на те, що підвищення ефективності спільної діяльності операторів вимагає достатнього рівня їхньої психологічної сумісності, врахування її компонентів і особливостей, зниження негативних наслідків впливу стрес-факторів під час виконання складних завдань на бойовому чергуванні.

У другому розділі “Дослідження психологічної сумісності операторів в процесі спільної діяльності” визначались і обґрунтовувались значущі компоненти психологічної сумісності. Дослідженням встановлено, що внутрішньогрупові міжособистісні відносини значною мірою визначаються психологічною сумісністю операторів, яка залежить від взаємозв'язку багатьох компонентів, що входять до її структури, а також особливостей їхнього прояву. Нами встановлено більше 25 компонентів психологічної сумісності. Така кількість компонентів ускладнює визначення її структури. Методом експертної оцінки проведений відбір найбільш значущих компонентів, якими є: відповідність типологічних і характерологічних особливостей операторів; позитивні внутрішньогрупові відносини (взаєморозуміння і взаємопідтримка); адаптація до умов діяльності; статутні міжособистісні відносини; міжособистісна привабливість; ціннісно-орієнтаційна єдність; задоволеність спільною діяльністю. Також були встановлені показники кожного з цих компонентів, рівень розвитку яких дозволяє судити про рівень розвитку компонента в цілому.

Як впливає з результатів дослідження, одним із значущих компонентів психологічної сумісності є відповідність типологічних і характерологічних особливостей операторів, яка складається з двох взаємопов'язаних складових: особливостей їхнього темпераменту і характеру.

У ході дослідження увага приділялась вивченню впливу поєднання особливостей темпераменту на ефективність спільної діяльності та психологічну сумісність операторів. З цією метою використовувалась методика Г. Айзенка. Результати свідчать, що серед випробовуваних, які успішно вирішують завдання, 30 пар – (22,3%) мають високий рівень психологічної сумісності. Вони мають переважно протилежні риси темпераменту (EN – IS, ES – IN), коли збудливість холерика гаситься спокоєм флегматика, а знижений тон настрою меланхоліка компенсується життєрадісністю сангвініка. Вони повною мірою доповнюють один одного і мають стабільні результати в спільній діяльності. Пари, які були суміжними на крузі Г. Айзенка (таких виявилася 41 пара – 31,5%), демонстрували середній рівень сумісності. Вони добре працюють, але у деяких випадках у них можуть виникати проблеми. Так, у парі (EN – IN) холерик – меланхолік буває присутня протилежність від проявів активності до повної пасивності, а недостатня емоційна стабільність може періодично викликати конфлікти. Пари (IN – IS) меланхолік – флегматик інколи демонстрували безініціативність, відчуженість один від одного. Пари (EN – ES) холерик-сангвінік часто з'ясовують, хто в парі головний, а пари (IS – ES) флегматик – сангвінік виявляються глухими до почуттів і думок один одного. Пари, в яких переважали однакові прояви темпераменту (60 пар – 45,9%), характеризуються низькою сумісністю. Їм завжди чогось не вистачає: двом холерикам – спокою, сангвінікам – чутливості і послідовності, меланхолікам – бадьорості, енергії, двом флегматикам – ініціативи, швидкості.

Другою складовою даного компонента є риси характеру операторів. Вплив їх особливостей на психологічну сумісність досліджувався за допомогою методики Р. Акоффа і Ф. Емері. Встановлено, що з 131 досліджуваної пари високий рівень сумісності мають 32 пари – 24,4%, середній рівень 48 пар – 36,6% і низький рівень 51 пара – 39,0%. Останній показник дає підстави стверджувати, що рівень розвитку психологічної сумісності недостатній. Він не дозволяє таким парам виконувати поставлені завдання з необхідною ефективністю і вказує на необхідність її оптимізації. За результатами дослідження встановлено оптимальне сполучення основних типів характерів операторів для підвищення ефективності спільної діяльності. Таким чином, оператори з підібраними типологічними і характерологічними особливостями більш ефективно виконують спільні завдання на бойовому чергуванні.

Наступним компонентом психологічної сумісності є позитивні внутрішньогрупові відносини операторів. Дослідженням встановлено, що максимальний позитивний вплив на психологічну сумісність та ефективність спільної діяльності здійснюють показники: взаєморозуміння – 8,2 бала; згода з позицією і способами досягнення мети по 8,0 бала; взаємопідтримка – 7,9 бала; дружні відносини – 7,4 бала; адекватність оцінки ситуації – 7,3 бала. Основне місце серед цих показників займає взаєморозуміння, яке виникає на підставі прояву адекватних бажань, інтересів, відносин.

Загальна адекватність взаєморозуміння, як показали результати, вище в дружніх парах (72%), порівняно з приятельськими (66%) і несумісними парами (48%). Важливе місце в цьому компоненті займає злагода взаємодіючих осіб. Без згоди, хоча б зовнішньої, неможлива співпраця, а у взаємостосунках виникає несумісність.

Таким чином, взаєморозуміння, взаємопідтримка і злагода є основними показниками компоненту позитивні внутрішньогрупові відносини, рівень розвитку яких впливає як на сумісність, так і на ефективність спільної діяльності операторів.

Значущим компонентом психологічної сумісності є адаптація до умов діяльності. Психологи розглядають два основних види адаптації – професійну і соціально-психологічну. На думку експертів, найбільший вплив на адаптацію операторів здійснюють такі показники, як: прийняття групових норм поведінки, традицій, цінностей – 7,7 бала, рівень професійної підготовленості – 7,6 бала, швидкість і якість освоєння спеціальності – 7,5 бала. Опитування показало, що 80 % респондентів вважають, що процес адаптації операторів до умов діяльності знаходиться у взаємозв'язку з розвитком їхньої психологічної сумісності й ефективністю спільної діяльності.

Важливим компонентом психологічної сумісності операторів є статутні міжособистісні відносини. Вони побудовані на вимогах статутного порядку, військової дисципліни, беззаперечного підпорядкування підлеглих командирам. Провідне місце в цьому компоненті займають показники: шанобливе ставлення до особи – 7,7 бала, дотримання правил військової ввічливості і військового товариства – 7,65 бала, статутний порядок – 7,5 бала. Таким чином, статутні міжособистісні відносини є тим компонентом, який регулює групову поведінку, що впливає на психологічну сумісність та ефективність спільної діяльності операторів.

Наступним значущим компонентом психологічної сумісності є міжособистісна привабливість. Її основними показниками є: симпатії-антипатії, адекватність оцінки особою А особи Б, як остання сама себе оцінює – 8,25 бала, схожість в установках, цілях, інтересах – 8,2 бала, схожість в оцінках значущих об'єктів – 7,9 бала. Взаємна симпатія як позитивна емоційна установка є результатом і умовою психологічної сумісності двох осіб. 67 % респондентів вказали, якщо оператори відчують взаємні симпатії і тяжіння, то під час виконанні спільної діяльності вони діють більш результативно, що характерно для звичайних умов діяльності. Разом із тим, 59 % респондентів відзначали, що в складних умовах привабливість нерідко відходить на другий план, оскільки гострота зовнішніх проблем, складність ситуації примушує відвернутися від особистих переживань, недостатньо позитивного відношення до партнера і об'єднати з ним зусилля для їхнього подолання. Таким чином, розвиток даного компонента потребує постійного психологічного забезпечення зі сторони командирів, які, підтримуючи належні міжособистісні відносини операторів, сприяють ефективності спільної діяльності.

Значущим компонентом психологічної сумісності операторів визначена їхня ціннісно-орієнтаційна єдність, яка детермінує міжособистісні відносини, виступає джерелом

підвищення ефективності спільної діяльності. На думку експертів, максимальний вплив на ефективність спільної діяльності операторів і їхню психологічну сумісність здійснюють такі показники, як: ступінь збігу шляхів досягнення мети – 8,1 бала; збіг позицій, оцінок і відношення до значущих цінностей – 8,0 бала; ступінь збігу інтересів і потреб – 7,9 бала; ступінь збігу групових цілей – 7,45 бала. Велике значення мають ступінь збігу установок, особистих цілей; єдине розуміння завдань спільної діяльності, єдність оцінки умов життєдіяльності. 68% респондентів вважають важливими для психологічної сумісності та ефективності спільної діяльності операторів саме ті цінності, які за результатами дослідження мали найбільший бал.

Важливе місце в структурі психологічної сумісності займає такий компонент, як задоволеність спільною діяльністю, який відображає загальний стан психологічного клімату в групі. Найбільший вплив на ефективність спільної діяльності і психологічну сумісність операторів здійснюють такі його показники, як задоволеність взаємостосунками з партнерами, з командуванням – 7,75 бала, а також задоволеність результатами спільної діяльності – 7,7 бала і стилем роботи командирів – 7,5 бала. Здатність долати стрес, впевнено й ефективно діяти на бойовому чергуванні за рахунок високих професійних якостей визначає взаємопов'язаний вплив на прояв задоволеності результатами спільної діяльності і відповідно на розвиток психологічної сумісності, про що свідчить – 7,55 бала, виставлені експертами цьому показнику. Виходячи з отриманих результатів, слід зробити висновок, що між задоволеністю спільною діяльністю операторів і ефективністю спільної діяльності спостерігається прямий причинно-наслідковий зв'язок.

Велика увага в дослідженні приділялась вияву психологічних факторів, які визивають психологічну несумісність. До них віднесені фактори: інтелектуальний, комунікативний, мотиваційний, етичний, демографічний, військово-професійний, культурно-побутовий. Дослідженням встановлено, що невчасне усунення вказаних причин призводить до зародження несумісності операторів, що в свою чергу знижує ефективність спільної діяльності.

Якісні і кількісні показники рівнів психологічної сумісності операторів встановлені на основі експертної оцінки і обґрунтовані залежно від розвитку компонентів психологічної сумісності в малих групах операторів.

Дослідження динаміки рівнів психологічної сумісності та її компонентів проводилося протягом трьох періодів: початкового (до 3-х місяців), який характеризується становленням військовослужбовця як оператора, входженням його в склад бойових змін, розрахунків; основного (до 6-ти місяців) – періоду освоєння військової спеціальності, утвердження в підрозділі і завершального (після 6-ти місяців служби) – це період вдосконалення знань, умінь, навичок зі своєї спеціальності, коли військовослужбовець набув досвіду спільної діяльності. Динаміка психологічної сумісності визначалась методами: спостереження, опитування, експертної оцінки, використанням соціометричної методики Д. Морено, психометричної методики Дюке, в ході кожного періоду (всього охоплено 262 особи). В ролі експертів були досвідчені командири підрозділів. Отримані результати дали змогу

оцінити рівні психологічної сумісності операторів по кожному періоду. Тенденції динаміки психологічної сумісності та її компонентів вивчались також із застосуванням χ^2 - критерію (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка психологічної сумісності операторів по періодам дослідження
із застосуванням χ^2 – критерію**

Найменування компонентів	Значення χ^2 критерія		
	1-2 період	2-3 період	1-3 період
Відповідність типологічних і характерологічних особливостей	1,21	1,68	4,61
Позитивні внутрішньогрупові відносини	1,09	0,69	3,26
Адаптація до спільної діяльності	1,47	1,07	4,91
Статутні міжособистісні відносини	3,66	1,34	8,97*
Міжособистісна привабливість	1,59	1,70	6,56*
Ціннісно-орієнтаційна єдність	2,51	1,58	7,84*
Задоволеність спільною діяльністю	0,61	1,62	3,54
Середній результат	1,73	1,38	4,74

Примітка. * – рівень значущості при $p < 0,05$

Аналіз результатів за допомогою χ^2 - критерію показує, що загальний рівень психологічної сумісності операторів у кожному періоді підвищується. Так, зміни, які спостерігались до третього періоду в статутних міжособистісних взаємостосунках, склали 8,97*, в ціннісно-орієнтаційній єдності – 7,84* і міжособистісній привабливості – 6,56*. Всі три показники перевищують критичний рівень значущих змін при $P < 0,05$. Це пояснюється природним пристосуванням один до одного, а також тим, що суб'єкти керівництва проводять певну роботу в підрозділах, результатом якої є підвищення психологічної сумісності операторів. Разом із тим, зміни, що відбулися в групах, загалом складають 4,74 показника χ^2 - критерію, що не досягає рівня значущих змін. Аналіз результатів свідчить про значні потенційні можливості підвищення рівня кожного з компонентів психологічної сумісності.

У третьому розділі “Психологічне забезпечення ефективної спільної діяльності операторів з урахуванням їх психологічної сумісності” визначена методика формування психологічної сумісності операторів для забезпечення ефективності їх спільної діяльності, яка складалася з двох частин: першої – психологічної підготовки суб'єктів керівництва до цієї роботи; другої – безпосереднього практичного формування психологічної сумісності в процесі спільної діяльності.

Реалізація методики починалась в період професійного відбору операторів в бойові розрахунки і зміни, продовжувалась на всіх етапах підготовки та виконання завдань бойового чергування. При цьому психологічне забезпечення розглядалося як комплекс психологічних засобів і прийомів направлених на оптимізацію ефективності спільної діяльності операторів.

В ході першої частини застосування вказаної методики був визначений рівень психологічної підготовленості суб'єктів керівництва до цієї роботи, розроблена програма і комплексний план їхньої

підготовки та здійснена безпосередня підготовка до психологічного забезпечення ефективної спільної діяльності з урахуванням психологічної сумісності операторів. Особливістю цієї роботи було те, що вона включала наступні види: загальну, спеціальну і цільову. Загальна підготовка передбачала роз'яснення сутності, змісту і значення психологічної сумісності для забезпечення ефективності спільної діяльності операторів. В спеціальній підготовці суб'єктів керівництва реалізовувалася система заходів, спрямованих на розуміння ними структури даного явища, його значущих компонентів, навчання методам діагностики їх рівнів, вироблення умінь і навичок роботи їх психологічного забезпечення. Цільова підготовка передбачала навчання суб'єктів керівництва забезпеченню ефективності спільної діяльності операторів з урахуванням психологічної сумісності на конкретних бойових постах. Процедура реалізації всіх заходів викладена в третьому розділі дисертації.

Друга частина методики була спрямована на психологічне забезпечення ефективності спільної діяльності з урахуванням психологічної сумісності операторів. Вся робота проводилася в ході підготовки, під час несення і після зміни з бойового чергування. Вона передбачала визначення початкових рівнів у контрольній та експериментальній групах з метою можливості їхнього порівняння до і після експерименту і безпосереднє формування компонентів психологічної сумісності в експериментальних групах. Оцінка сформованості компонентів психологічної сумісності здійснювалася за допомогою експертів і представлена в таблиці 2 з урахуванням показників χ^2 - критерія.

Таблиця 2

Рівні сформованості значущих компонентів психологічної сумісності операторів

Назва компонента	Рівні розвитку	Контрольні групи		Експериментальні групи		χ^2 - критерій КГ	χ^2 - критерій ЕГ
		початковий	кінцевий	початковий	кінцевий		
Відповідність типологічних і характерологічних особливостей	високий	7,4	11,1	11,1	22,2	5,0	33,8**
	середній	40,7	48,2	37,0	48,2		
	низький	51,9	40,7	51,9	29,6		
Позитивні внутрішньогрупові взаємовідносини	високий	11,1	14,9	11,1	18,5	5,3	11,9*
	середній	48,2	55,5	51,9	59,3		
	низький	40,7	29,6	37,0	22,2		
Адаптація до умов діяльності	високий	11,1	14,9	11,1	18,5	5,1	15,4*
	середній	37,0	44,4	44,4	55,5		
	низький	51,9	40,7	44,4	26,0		
Статутні міжособистісні взаємовідносини	високий	14,8	22,2	11,1	22,2	7,7*	25,6**
	середній	51,9	55,5	48,2	59,3		
	низький	33,3	22,2	40,7	18,5		
Міжособистісна привабливість	високий	11,1	14,8	7,4	18,5	5,2	18,1**
	середній	44,4	51,9	51,9	63,0		
	низький	44,4	33,3	40,7	18,5		
Ціннісно-орієнтаційна єдність	високий	3,7	3,7	3,7	14,9	2,1	8,00*
	середній	48,2	25,6	51,9	55,5		

Задоволеність діяльністю	спільною	низький	48,2	40,7	44,4	29,6	2,3	17,7**
		високий	3,7	3,7	37,0	7,4		
		середній	44,4	51,9	48,1	63,0		
		низький	51,9	44,4	51,9	29,6		
Середній результат		високий	8,9	12,7	8,5	17,5	4,6	18,6**
		середній	44,9	51,3	47,1	57,7		
		низький	46,2	36,0	44,4	24,8		

Примітки: 1. * – рівень значущості при $p < 0,01$

2. ** – рівень значущості при $p < 0,001$

Аналіз результатів, наведених в табл. 2 показує, що рівень психологічної сумісності операторів до кінця експерименту підвищився. Проте, хоча зростання спостерігається у всіх групах, його динаміка в експериментальних і контрольних групах різна. Порівняння змін з початковими показниками вказує, що в контрольних групах χ^2 - критерій становить 4,6 при $p > 0,05$, що не досягає рівня значущих змін. Разом із тим в експериментальних групах він становить 18,6 при $p < 0,001$, що підтверджує значущі зміни рівня психологічної сумісності, які відбулися в цих групах.

Ефективність проведеної роботи оцінювалась за середніми оцінками несення бойового чергування за рік, а також на підставі оцінок експертів. Середні оцінки за період несення бойового чергування представлені в табл. 3.

Таблиця 3

Оцінки за несення бойового чергування в контрольних та експериментальних групах операторів за рік

Бойові зміни за спеціальностями													
оператори РЛС		оператори наведення		оператори пуску		офіцери командного пункта		планшетисти		зчитуючі		телеграфісти	
КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
4,1	4,5	4,4	4,7	4,5	4,7	4,5	4,7	4,3	4,6	4,3	4,5	4,2	4,5

Аналіз даних табл. 3 вказує на те, що в експериментальних групах середній бал за період несення бойового чергування вище, ніж в контрольних у межах від 0,2 до 0,4 бала. Порівняння середніх значень оцінок у цих групах за допомогою критерію Манна-Уїтні показує, що в експериментальних групах ефективність спільної діяльності операторів статистично значуще перевищує цей показник у контрольних групах ($U = 228,7$ при $P < 0,2$).

Експертна оцінка здійснювалась завчасно відібраними експертами, які роздільно вели нагляд і аналіз роботи бойових змін і розрахунків за встановленими показниками, до яких були віднесені: надійність (безпомилковість, безвідмовна робота, стійкість до дії несприятливих факторів); якість взаємодії (точність спільних дій, відповідність дій поставленим завданням, ступінь взаєморозуміння і

взаємопідтримки); швидкість виконуваних дій (своєчасність виконання тих або інших дій, швидкість виконання операцій у складі групи). Її результати представлені в табл. 4.

Таблиця 4

Експертна оцінка показників ефективності спільної діяльності операторів на бойовому чергуванні з урахуванням їх психологічної сумісності

Показники	Групи досліджуваних		U	p
	контрольна	експериментальна		
Надійність	4,2±0,20	4,35±0,23	232,5	0,02
Якість взаємодії	4,2±0,21	4,54±0,34	168,5	0,005
Швидкість дій, що виконуються	4,3±0,10	4,42±0,25	249,0	0,05
Середній результат	4,23±0,17	4,44±0,27	216,7	0,01

Примітка: p – рівні значущості за критерієм Манна-Уїтні;

U – кількість інверсій

Як видно з табл. 4 в експериментальних групах ефективність спільної діяльності операторів на 0,21 бала вище, ніж у контрольних. Їхнє порівняння за допомогою критерію Манна-Уїтні показує, що середній результат за показником U дорівнює 216,7 при $p < 0,01$, що підтверджує значущі зміни, які відбулися в експериментальних групах. Значущі зміни відбулися у всіх показниках, але найбільший вплив спостерігався в якості взаємодії, який склав $U = 168,5$ при $p < 0,005$. Такі результати дозволяють стверджувати, що застосована методика формування психологічної сумісності дозволяє підвищити її рівень у операторів і є основою покращення ефективності їхньої спільної діяльності. Наглядно це видно на рис. 1.

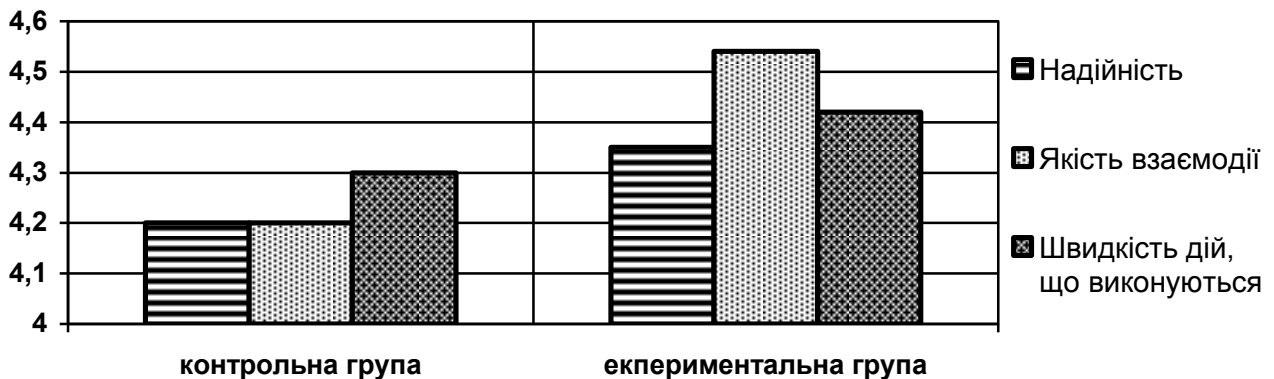

Рис.1. Ефективність спільної діяльності з урахуванням психологічної сумісності операторів на бойовому чергуванні в контрольних і експериментальних групах

Підвищення оцінок за період несення бойового чергування, результати експертної оцінки - це свідчення того, що запропонована методика психологічного забезпечення ефективності спільної

діяльності дозволила підняти не тільки рівень розвитку значущих компонентів, але і загальний рівень психологічної сумісності операторів, забезпечила якісніший відбір і комплектування груп операторів для спільного виконання завдань з урахуванням їх індивідуальних особливостей, що дозволило поліпшити якісні показники несення бойового чергування.

ВИСНОВКИ

1. У результаті узагальнення і систематизації науково - психологічних досліджень встановлено, що ефективність спільної діяльності операторів розглядається в нерозривному зв'язку з їхньою психологічною сумісністю з позицій структурного, функціонального та адаптивного підходів, які доцільно розглядати в єдності. Дано авторське визначення психологічної сумісності як динамічного соціально-психологічного явища, зумовленого структурою його значущих компонентів, що включають комплекс індивідуальних і групових показників, які визначають ефект оптимальної взаємодії та ефективність спільної діяльності. На основі системного підходу запропоновано комплексне урахування цих підходів для підвищення ефективності спільної діяльності операторів.

2. Встановлені основні значущі компоненти структури психологічної сумісності, до яких віднесені: відповідність типологічних і характерологічних особливостей операторів; позитивні внутрішньогрупові відносини; адаптація до умов діяльності, статутні міжособистісні відносини; міжособистісна привабливість; ціннісно-орієнтаційна єдність; задоволеність спільною діяльністю. Вони тісно пов'язані і взаємозумовлені. Встановлена залежність ефективності спільної діяльності операторів військ Протиповітряної оборони від рівня сформованості значущих компонентів їхньої психологічної сумісності.

3. Визначені кількісні і якісні показники, які дозволяють оцінювати рівень розвитку значущих компонентів психологічної сумісності операторів. Знання цих показників дозволяє більш об'єктивно оцінювати ці рівні і полегшує роботу як суб'єктів керівництва, так і суб'єктів реалізації спільних професійних завдань. Систематизацію якісних показників психологічної сумісності операторів доцільно здійснювати відповідно до її компонентного складу.

4. До умов та чинників розвитку психологічної сумісності операторів, які впливають на ефективність їх спільної діяльності належать такі: відповідність типологічних і характерологічних особливостей операторів, відсутність розбіжностей у ціннісних орієнтаціях, особливо в умовах психічної напруженості, тривоги, стомлення; відповідність етичних норм, інтелектуальних і фізичних здібностей, демографічних характеристик, єдність в інтересах, оцінках, установках, в розумінні спільних цілей і завдань, високий рівень взаєморозуміння, злагоди, наявність емпатії, взаємопідтримки, достатньої мотивації та активності на досягнення високих результатів і загального успіху в спільній діяльності, задоволеність взаємостосунками з товаришами по службі, організацією спільної діяльності, стилем керівництва, професійною підготовленістю партнера, умовами служби, відсутність показної ділової спрямованості, проблем з адаптацією до особливих умов служби,

порушень статутного порядку, нешанобливого ставлення один до одного, побутових негараздів, наявність цілеспрямованої роботи по формуванню психологічної сумісності операторів та інші.

5. На основі вивчення особливостей спільної діяльності розроблені професіограма і психограма спеціальностей радіотехнічного і зенітно-ракетного профілю, в яких відображені сутність, зміст та вимоги до фахівців і встановлені професійно важливі якості операторів. До психограми операторів доцільно включати такі професійно важливі якості, які пов'язані зі специфікою їх спільної діяльності та характеристиками компонентів і показників їхньої психологічної сумісності.

6. Розроблена методика забезпечення ефективності спільної діяльності на основі формування психологічної сумісності операторів; обґрунтовані основні умови та практичні рекомендації оптимізації психологічного забезпечення ефективності спільної діяльності, в основу яких покладено підвищення психолого-професійної підготовки суб'єктів керівництва, інтеграцію їхніх зусиль у цьому напрямку, усунення причин, які викликають психологічну несумісність.

7. Запроваджена методика складається з двох частин: першої – комплексної підготовки суб'єктів керівництва до психологічного забезпечення ефективної спільної діяльності; другої – безпосереднього практичного психологічного забезпечення ефективності спільної діяльності з урахуванням психологічної сумісності операторів у взаємозв'язку з діяльністю, що виконується.

Автор бачить перспективу подальшого розвитку роботи в розробці психологічного забезпечення тактико-спеціальних навчань з урахуванням психологічної сумісності військовослужбовців військ Протиповітряної оборони.

Основні положення і результати дослідження відображені в публікаціях:

1. Панфілов Ю.І. Науково-теоретичні підходи до визначення сутності та змісту психологічної сумісності // Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, психологія. – Харків: ХВУ, 2003.– Вип.1(16). – С. 179-185.

2. Панфілов Ю.І. Дослідження структурного розвитку психологічної сумісності військовослужбовців у малих групах // Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, психологія. – Харків: ХВУ, 2003. – Вип.2 (17). – С. 218-224.

3. Панфілов Ю.І. Позитивні внутрішньогрупові відносини – важливий компонент психологічної сумісності членів малих груп // Вісник Харківського національного педагогічного університету. Психологія. Випуск 15, частина II. – Харків: ХНПУ, 2005. – С. 66-73.

4. Панфілов Ю.І. Ціннісні орієнтації – важливий компонент психологічної сумісності членів малих груп // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологія: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – № 6 (30). – Ч. II. – С. 240-245.

5. Панфілов Ю.І. Ціннісно-орієнтаційна єдність – важливий компонент психологічної сумісності членів малих груп // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ: – Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при НАВС України, 2004. – Вип.1. – С. 472-478.

6. Панфілов Ю.І. Дослідження структурного розвитку психологічної сумісності військовослужбовців у малих групах // Праці III наукової конференції молодих вчених Харківського військового університету, 12 – 13 листопада 2003 року. – Харків: ХВУ, 2003. – С. 12.

7. Панфілов Ю.І. Ціннісно-орієнтаційна єдність – важливий компонент психологічної сумісності // Праці I науково-технічної конференції Харківського університету Повітряних Сил, 16 – 17 лютого 2005 року. – Харків: ХУПС, 2005. – С. 333.

8. Панфілов Ю.І. Особливості діяльності малих груп в особливих умовах у залежності від їхньої психологічної сумісності // Війна і насильство: минуле та майбутнє. Міжвузівська науково-практична конференція, Академія цивільного захисту України, 27 квітня 2005 року. – Харків: АЦЗУ, 2005. – С. 51-53.

9. Панфілов Ю.І. Єдність ціннісних орієнтацій – важливий компонент психологічної сумісності членів малих груп // Творчість, як засіб особистісного росту та гармонізації людських стосунків. Міжнародна науково-практична конференція, 22 –23 квітня 2005 року. – Київ – Житомир: Державний фонд фундаментальних досліджень МОН України, 2005. – С. 97-98.

10. Панфілов Ю.І. Взаєморозуміння – важливий компонент психологічної сумісності // Проблеми удосконалення системи підготовки та перепідготовки військових та цивільних фахівців в умовах подальшого реформування Збройних Сил України та інтеграції вітчизняної системи вищої освіти у Європейський простір. Праці XIII міжвузівської науково-методичної конференції, 21 – 22 квітня 2005 року. – Житомир: ЖВІРЕ, 2005. – Ч. II. – С. 40-41.

11. Панфілов Ю.І. Психологічна сумісність як передумова профілактики девіантної поведінки // Друга наукова конференція Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, 15 – 16 лютого 2006 року. – Харків: ХУПС, 2006. – С. 137.

12. Панфілов Ю.І. Основні шляхи оптимізації психологічної сумісності військовослужбовців // Третя наукова конференція Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, 28 – 29 березня 2006 року. – Харків: ХУПС, 2007. – С.194.

АНОТАЦІЇ

Панфілов Ю.І. Психологічні основи забезпечення ефективності спільної діяльності операторів військ Протиповітряної оборони. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за фахом 19.00.03 – психологія праці, інженерна психологія. – Українська інженерно-педагогічна академія, Харків, 2007.

Дисертація присвячена проблемі психологічного забезпечення ефективності спільної діяльності операторів з урахуванням психологічної сумісності. В дисертації проаналізовані основні науково-теоретичні підходи до визначення взаємозв'язку ефективності спільної діяльності і сформованої психологічної сумісності, які включали: структурний, функціональний і адаптивний

підходи. Більш конкретно визначена структура психологічної сумісності та її значущі компоненти. В роботі аналізується діяльність операторів військ Протиповітряної оборони, які виконують завдання бойового чергування, представлена професіограма спеціальностей радіотехнічного та зенітно-ракетного профілю, в яких відображені психологічні вимоги до цих спеціальностей та встановлені професійно важливі якості операторів, сформованість яких дозволяє підвищити ефективність їхньої спільної діяльності. Визначені і згруповані внутрішні і зовнішні фактори, які впливають на ефективність спільної діяльності. В ході дослідження встановлено комплекс критеріїв кожного компонента психологічної сумісності, їх рівні, динаміка та умови формування. Визначені основні причини психологічної несумісності. Суб'єктам керівництва військових підрозділів розроблена і запропонована методика психологічного забезпечення ефективності спільної діяльності з урахуванням психологічної сумісності операторів.

Ключові слова: психологічне забезпечення, ефективність спільної діяльності, психологічна сумісність, оператори, стрес-фактори.

Панфилов Ю.И. Психологические основы обеспечения эффективности совместной деятельности операторов войск Противовоздушной обороны. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.03 – психология труда, инженерная психология. – Украинская инженерно-педагогическая академия, Харьков, 2007.

Диссертация посвящена проблеме психологического обеспечения эффективности совместной деятельности с учётом психологической совместимости операторов. В диссертации проведён анализ современной психологической литературы, позволивший выявить основные научно-теоретические подходы к изучению взаимосвязи эффективности совместной деятельности и сформированной психологической совместимости, которые включали: структурный, функциональный и адаптивный подходы. Психологи, рассматривающие совместную деятельность в связи с психологической совместимостью с позиций структурного подхода, стремятся выделить её структурные компоненты, выявить связи между ними, обеспечивающие их целостность, и на этой основе объяснить механизмы её взаимодействия. Представители функционального подхода считают, что в зависимости от ролей, которые выполняют и на которые претендуют члены малых групп, и возникает психологическая совместимость. Для представителей адаптивного подхода она обусловлена адаптацией к условиям жизнедеятельности и быстротой приспособления друг к другу. На основе системного подхода предложен комплексный учёт этих подходов для повышения эффективности совместной деятельности операторов. Дано авторское определение психологической совместимости как динамического социально-психологического явления, обусловленного структурой его значимых компонентов, включающих комплекс индивидуальных и групповых показателей, определяющих эффект оптимального взаимодействия и эффективность совместной деятельности.

В работе даётся характеристика деятельности операторов войск Противовоздушной обороны, выполняющих совместную деятельность, представлена профессиограмма специальностей радиотехнического и зенитно-ракетного профиля, где отражены сущность, содержание и требования к этим специальностям и установлены профессионально важные качества операторов, целенаправленное воздействие на которые позволяет повысить эффективность их совместной деятельности. В диссертационном исследовании установлены и сгруппированы стресс-факторы, влияющие на эффективность совместной деятельности. Они разделены на внешние и внутренние (психологические и социально-психологические). Степень их влияния на психические состояния операторов зависит от уровня их психологической совместимости. Установлены значимые компоненты психологической совместимости, к которым отнесены: соответствие типологических и характерологических особенностей операторов, позитивные внутригрупповые взаимоотношения, адаптация к условиям деятельности, уставные межличностные отношения, межличностная привлекательность, единство ценностных ориентаций, удовлетворённость совместной деятельностью. Установлены показатели значимых компонентов, позволяющие установить уровни и динамику их развития. Исследовано влияние типов темперамента и характера на психологическую совместимость операторов и предложено оптимальное их сочетание для повышения эффективности совместной деятельности. Определены причины психологической несовместимости операторов, снижающие их результаты деятельности.

В работе исследована зависимость эффективности совместной деятельности и психологической совместимости операторов от уровня развития её значимых компонентов и их показателей, исследована динамика их формирования в процессе выполнения совместной деятельности. Определены количественные и качественные показатели, позволяющие оценивать уровень развития значимых компонентов психологической совместимости операторов. Знание этих показателей позволяет более объективно оценивать эти уровни и облегчает работу как субъектов руководства, так и субъектов реализации совместных задач. В работе определены уровни её сформированности – высокий, средний, низкий, при этом обоснованно, что наиболее приемлемыми для эффективной совместной деятельности являются высокий и средний уровни и неприемлемым низкий.

В результате проведённого исследования разработана методика психологического обеспечения эффективности совместной деятельности на основе психологической совместимости операторов, обоснованы основные условия и практические рекомендации оптимизации психологического обеспечения эффективности совместной деятельности, в основу которых положено повышение психолого-профессиональной подготовки субъектов руководства, интеграцию их усилий в этом направлении, устранение причин, вызывающих психологическую несовместимость.

Ключевые слова: психологическое обеспечение, эффективность совместной деятельности, психологическая совместимость, операторы, стресс-факторы.

Panfiloy Y.I. Psychological bases of providing of efficiency of joint activity of operators of troops of Anti-aircraft defensive. - Manuscript.

Dissertation on the scientific degree of candidate of psychological sciences on speciality 19.00.03 – psychology of labour, engineering psychology. – Ukrainian engineering-pedagogical academy, Kharkov, 2007.

Dissertation is devoted to the problem of the socially-psychological providing of the efficiency of the joint activity of operators taking into account psychological compatibility. In dissertation found out basic theoretical-conceptual approaches to the study of intercommunication of the joint activity and the problem of psychological compatibility, which include: structural, functional and adaptive approaches. The structure of psychological compatibility and its copulas with the effective joint activity is specified. Description of the activity of operators of Air defense troops, which execute the commons tasks, is given in the work, represented psychodrama requirements to necessary qualities of operators, purposeful influence on which allows to promote efficiency of their joint activity. The stress - factors, which influence on efficiency of joint activity are definite is grouped. They are separated into external and internal (psychological and socially-psychological). During the research certain meaningful components of psychological compatibility, their criteria levels and forming dynamics. Certain principal reasons of psychological incompatibility. As a result of the conducted research to the subjects of guidance of military subsections the special psychological methodic providing of the efficiency of joint activity taking into account psychological compatibility of operators was offered.

Key words: psychological providing, efficiency of joint activity, psychological compatibility, operators of small groups, stress - factors.